

„POETICUL LOCUIEȘTE OMUL” – COMENTARII LA HEIDEGGER

Gorun MANOLESCU¹

gmnoema@yahoo.com

ABSTRACT. According to Heidegger there are some dangers threatening a rational thinking. But it seems to be another way of knowledge and action beyond of such a rational thinking. And it is the Poetry.

KEYWORDS: rational thinking, poetry, being, ecstatic.

Introducere: Poeticul locuiește Omul – parafrazănd și comentându-l pe Heidegger

Poeticul locuiește Omul. Aceasta este o parafrază a unui citat la care recurge Heidegger, aflat la începutul paragrafului V din capitolul „Arta și spațiul” al cărții sale *Originea operei de artă*². Iată citatul original: „Plin de merite, și totuși în chip poetic, locuiește Omul pe acest pământ” (Hölderlin).

De ce mi-am permis această parafrază? Pentru că mi se pare mai adecvată ideilor pe care doresc să le transmit. Deoarece „Poezia reprezintă, pentru Heidegger, cealaltă mare cale de acces la *adevăru*l *Ființei*. Poetul este un mediator și un mesager... el devine *agentul unei rostiri esențiale (Sagen)*”³.

„Trei pericole amenință gândirea”⁴:

„[a]Pericolul cel bun, și de aceea mântuitor, este vecinătatea poetului-rapsod.

¹ Dr. ing. prof. consultant, membru al Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii al Academiei Române; redactor șef al revistei NOEMA.

² Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, p. 201, traducere Thomas Kleininger & Gabriel Liiceanu, București, Univers, 1982.

³ *Op. cit.*, p. 208, *Note* aparținând lui Liiceanu Gabriel la capitolul „Arta și spațiul”.

⁴ *Op. cit.*, p. 316.

[b]Pericolul cel rău, și de aceea cel mai aprig, este gândirea însăși. Ea trebuie să gândească împotriva ei însăși, ceea ce doar rar îi stă în putință.

[c] Pericolul de-a dreptul nociv, și de aceea dătător de rătăcire, este filozofarea.”

La acestea voi adăuga încă unul:

[d] Tehnicul – cel mai periculos și nociv – care deși nu este menționat expres de Heidegger, își găsește locul deosebit în a sa *Origine [a] operei de artă*. Căci, de asemenea, el locuiește, dar și tinde să înlocuiască Omul, înglobându-l. Acest ultim aspect nu va face obiectul prezentului text, urmând a fi ulterior discutat.

Voi începe cu „Pericolul cel rău...” și vom vedea pe parcurs cum acesta se întâlnește cu celelalte două.

Pericolul cel rău, și de aceea cel mai aprig, este gândirea însăși. Ea trebuie să gândească împotriva ei însăși...

Unii comentatori vorbesc despre un eșec al gândirii filosofice (europene), în general, și al celei heideggeriene, în particular, atunci când caută *filosofic rațional* să „prindă” *Ființa fințării*. Și aceasta deoarece:

„Alungarea neființei a născut, de fapt, o utopie a Rațiunii absolute în gândirea europeană, o inegalabilă putere de a dura peste secole și milenii. Utopie a rațiunii? Poate ar trebui să vorbesc despre Utopia pur și simplu, în forma ei cea mai pură, mai metafizică și mai abstractă. A extrage ființa din îmbrățișarea neființei, a o exclude apoi hotărât pe cea de a doua ca pe ceva impur și nefast, lăsând în loc numai ființa unică, imobilă și perfectă; a invoca *ca un iluminat*, zeița Rațiunii pentru a garanta reușita operației – nu-i asta tocmai descrierea cea mai generală a Utopiei? Sau, poate, e cumva chintesența acelei curioase preocupări cvasi-utopice pe care, de două mii cinci sute de ani, persistăm să o cultivăm mai bine sau mai rău, numind-o «filozofie»...”⁵

Să fie încercarea lui Heidegger ultima de a salva, prin *filosofie*, o asemenea utopie?

Spune Parmenide, cel care a stat la originea ei:⁶

⁵ Andrei Cornea, *O istorie a neființei în filozofia greacă*, p. 46, București, Humanitas, 2010.

⁶ Citat în Martin Heidegger, *Introducere în metafizică* p. 151, traducere Gabriel Liiceanu & Thomas Kleininger, București: Humanitas, 1999. În Adelina Piatkowski & Ion Banu, *Filozofia greacă până la Platon*, vol. I, partea 2-a p. 233, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, găsim următoarea traducere din greaca veche a spuselor lui

„Ei bine, voi spune așadar: tu ia însă aminte la cuvântul pe care-l auzi (despre aceasta): Care sunt singurele căi ce pot fi luate în seamă pentru o interogare. Una: cum este (ce este ea, ființa) și cum imposibilă (este), de asemenea, neființa. Aceasta este cărarea încrederei întemeiate, căci ea urmează stării de neascundere. Cealaltă însă: cum nu este și totodată cât de necesară neființa. Aceasta deci, astfel vestesc, este o potecă ce nu trebuie urmată defel, Căci nu poți cultiva cunoașterea neființei, deoarece nu poate fi prinsă nicicum...”

În *Ființa și timp*, apărută în 1927, Heidegger face o primă tentativă eșuată când dorește, cu disperare, să găsească direct – cum altfel, decât filosofic? – esența ființării, adică „Ființa” acesteia, în momentul în care, într-adevăr, această ființă „iese din ascundere”. Și ajunge la concluzia că acest lucru se întâmplă doar atunci când subiectul, „înțelegându-se pe sine și lumea sa în chip *ecstatic* (s.m. G.M.)... Dasein-ul factic [apare] în aceste *orizonturi* (s.m.) către ființare...”⁷.

Iar prin aceasta, de fapt, se părăsește domeniul unei filosofii „raționale”, a unei Rațiuni absolute, abstracte (ajunsă la apogeul la Kant și Hegel). Iar Heidegger se întâlnește cu un astfel de *ecstatic*, ajungând la limita la care ne conduce „Pericolul cel rău, și de aceea cel mai aprig, [care] este gândirea [rațională] însăși. Ea [trebuind] să gândească împotriva ei însăși...” La un *ecstatic* care pare a fi de natură *mistică*.

Ajunși în acest punct al expunerii, voi apela la o lucrare provocatoare, mult diferită de celelalte ale lui Derrida. Și anume la *Credință și cunoaștere. Veacul și iertarea*⁸. Care îl opune pe Heidegger lui Kant.

Acolo filosoful francez vorbește de trei locuri: *insula* (vezi și cea a lui *Euthanasius* eminesciană, spațiu al vieții, cât și al morții), *Pământul Făgăduinței și pustia*.

De fapt toate trei par a se subsuma unui *Pustiu interior* în care:

„...[există uneori un loc] fără ieșire sau drum sigur, fără cale și fără sosire, fără exterioritate din care harta să fie previzibilă, iar

Parmenides: „Trebuie spus și gândit că ființa este: căci a fi este [posibil], dar neantul nu e [posibil]: tocmai ceea ce ți-am poruncit să iei aminte”. Altă traducere din greaca veche găsim la Andrei Cornea, *op. cit.* p. 37: „Trebuie spus și gândit că ființa este; căci a fi este. *Dar nimicul nu e...*”. Am dat cele trei alternative de traducere (și mai există și altele) deoarece citatul din Parmenides stă la baza întregii gândiri heideggeriene și este prea important pentru a nu verifica diversele traduceri.

⁷ Martin Heidegger, *Ființă și timp*, p. 485, traducere Gabriel Liiceanu & Cătălin Cioabă, București, Humanitas, 2003.

⁸ Jacques Derrida, *Credință și cunoaștere. Veacul și iertarea*, pp. 13–15, Pitești, Paralela 45, 2004.

programul – calculabil ...o anumită *epokhè* care constă – pe drept sau pe nedrept, căci miza e foarte gravă – în a gândi [*misticul*] sau în a [îl] face să apară «în limitele simplei rațiuni»... Întrebare conexă: ce mai rămâne azi din acest gest kantian? Cum ar arăta azi o carte intitulată, precum cartea lui Kant, *Religia în limitele simplei rațiuni?*” În care Kant s-ar strădui să dea seamă de originea rațională a unui rău care rămâne de neconceput pentru rațiune, afirmând în același timp că interpretarea Scripturii excedă competențele rațiunii și că, dintre toate „religiile publice” care au existat vreodată, doar religia creștină va fi fost o religie morală.

Aici nu este niciun fel de contradicție. Ci doar o imensă confuzie între *religie* (fie ea și creștină) și *mistică*. Pentru că, așa cum spune Derrida, Heidegger – sesizând acest fapt de pe poziția unui protestant – ajunge la concluzia că *Revelabilitatea* (sentimentul *mistic* al Divinului; sau, la Heidegger, al Ființei) precede orice *Revelație* (a acestui sentiment) în orice religie dogmatizată sau, și mai rău, instituționalizată. Adică sentimentul mistic apare și însoțește omul încă de când acesta a devenit *Homo sapiens* printr-o mutație bruscă a Omului neanderthalian.

Să se rezume totul la acel *mistic*; să fie singura modalitate prin care intrând în *ecstatic* rămânem blocați? Nu, dacă cel ajuns acolo va reuși să găsească o ieșire ascunsă de comunicare cu exteriorul (un fel de centru în interiorul unui labirint, centru care constituie singura ieșire posibilă pentru că și intrarea a fost blocată odată cu pătrunderea în labirint) și prin aceasta să ne aducă la „Pericolul cel bun, și de aceea mântuitor [adică la] vecinătatea poetului-rapsod”. Diferența dintre ei ținând de nuanța comunicării: la poet „ca și când lucrurile ar putea fi *așa*”, în timp ce la mistic „lucrurile chiar *așa* sunt”. Dar, în ambele cazuri, metafora este prezentă prin termenul lipsă al comparației care se află în spatele cuvintelor.

Odată cu *Introducere în metafizică*⁹ (cu variante succesive începând din 1935, ca și *Originea operei de artă*), Heidegger își schimbă strategia, apelând mai întâi la *ființare* (devenire), adică la ceea ce ni se arată în lumea noastră de toate zilele (la „facticitate”, cum zice el), ca apoi să încerce din nou să ajungă *filosofic rațional* la „Ființa ființării” unui absolut imuabil.

Astfel, în *Introducere...*¹⁰ el începe cu „Întrebarea fundamentală a metafizicii” și anume: „De ce este de fapt ființarea și nu, mai curând,

⁹ Heidegger, *Introducere în metafizică*, București, Humanitas, 1999.

¹⁰ *Ibidem*. p. 9.

nimic?”. Cu speranța ca obținând astfel un răspuns, pe de o parte, să delimiteze (implicit) domeniul metafizicii circumscris strict la *ființare = devenire*, iar, pe de alta, să încerce, din nou, să ajungă la *Ființa acesteia* chiar dacă astfel este depășită metafizica.

Și ajunge, în final, la următoarele disocieri¹¹:

„[1] Ființa, prin opoziție cu devenirea, este permanența.

[2] Ființa, prin opoziție cu aparența, este modelul permanent, veșnicul-același.

[3] Ființa, prin opoziție cu gândirea, este elementul subiacent, ceea-ce-este-simplă-prezență.

[4] Ființa, prin opoziție cu obligativitatea, este ceea-ce-se-află-mereu-aici-de-față ceea ce este obligatoriu, nerealizat încă sau deja realizat.”

Aici, prin negații succesive, amintind de *teologia apofatică*¹², el caută conceptual să delimiteze *Ființa*. Ajungând astfel din nou la o limită a Rațiunii (abstracte) pe care n-o poate depăși rațional. Căci¹³:

„Cum se poate implica filosofia [în acest caz]?... aici problema nu [mai] este să vorbim despre implicare, ci s-o împlinim...”

Adică să pătrundem în noi înșine (experimentând) în domeniul Ființei care se află în umbra ființării noastre de toate zilele. Dar atunci orice posibilitate de comunicare, în mod conceptual, dispare. Și dacă, așa cum am mai spus, nu suntem mistici, dar „ne locuiește poeticul” și mai avem și posibilitatea de a-l revela, vom putea numai să *sugerăm* și nu să statuăm (apodictic), pentru că nu avem cum. Așa cum, de altfel, o face și Heidegger în finalul discuției din *Introducere în metafizică*¹⁴:

„Astfel, o interogare originară și exhaustivă a celor patru disocieri ne face să înțelegem următorul lucru: ființa care este circumscrisă prin ele trebuie, ea însăși transformată în cerc care circumscrie și în temei al întregii ființări”.

Adică ne propune o metaforă de genul unui *halou/aură* care înconjoară orice viețuitoare (inclusiv plantă) cât este în viață, dar de care doar omul poate deveni, în anumite circumstanțe, conștient („ea însăși transformată în cerc care circumscrie și în temei al întregii ființări”). Dar, atenție: o asemenea *aură* (care poate fi confundată cu ființarea) este doar un *semn/simbol*, adică un termen mediu al acestei

¹¹ *Ibidem*, pp. 264–265.

¹² Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I., București, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.

¹³ Heidegger, *op. cit.* p. 267.

¹⁴ *Ibidem*, p. 266.

metafore speciale (a se vedea „metafora vie” la Ricoeur și cea „revelatoare” la Blaga, precum și un tip aparte de simboluri asociat unor asemenea metafore, exemplul tipic fiind notele muzicale în spatele cărora există polisemantismul melodiei și ritmului). Și nu trebuie să rămânem fixați asupra lui ca și când atenția noastră ar rămâne fixată asupra degetului care *arată* în loc să privim la *ceea ce arată* acest deget. Și aceasta deoarece el, semnul, poate fi ușor confundat, așa cum am spus, cu *ființarea/devenirea* – și nu luat drept doar o indicație că, în interiorul nostru, sălășluiește *Poetic, Ființa*. Iar acest lucru este evidențiat printr-o metaforă mult mai complexă propusă de Heidegger în *Originea operei de artă*¹⁵:

„În sânul ființării ca întreg se află un loc deschis. Un loc de deschidere...Gândit din perspectiva ființării, el are un caracter de ființă...Acest centru deschis nu este deci închis de jur împrejur de ființare, ci însuși centrul care luminează și încercuiește – asemenea nimicului pe care abia dacă îl cunoaștem – întreaga ființare”.

Vă las singuri să gustați farmecul acestei noi metafore în care paradoxul dispare. Fără a fi vorba de nicio „dialectică” (hegeliană: teză, antiteză, sinteză) ci, pur și simplu, de sugestia metaforică. Dar dacă, totuși, doriți să încercăm o decriptare (și ea încriptată), utilizând o „vedere interioară”, atunci am putea, poate, „vedea” cum în centrul ființării în lumea noastră cea de toate zilele se deschide Ființa care, la rândul său, învâluie din alt topos, diferit de cel al „lumii”, ființarea/ devenirea.

Bibliografie

- [1] Cornea, Andrei, *O istorie a neființei în filozofia greacă*, București, Humanitas, 2010.
- [2] Derrida, Jacques, *Credință și cunoaștere. Veacul și iertarea*, Pitești, Paralela 45, 2004.
- [3] Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, traducere Thomas Kleininger & Gabriel Liiceanu, București, Univers, 1982.
- [4] Heidegger, Martin, *Introducere în metafizică*, traducere Gabriel Liiceanu & Thomas Kleininger, București, Humanitas, 1999.
- [5] Heidegger, Martin, *Ființă și timp*, traducere Gabriel Liiceanu & Cătălin Cioabă, București, Humanitas, 2003.
- [6] Piatkowski, Adelina & Ion Banu, *Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, partea 2-a, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- [7] Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I., București, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.

¹⁵ Heidegger, *Originea operei de artă*, p. 67.